

1. A komplex számok résztestei

Bővítés egy szám négyzetgyökével.

Gauss-rationális számok

Az $a + bi$ alakú számok ($a, b \in \mathbb{Q}$) részgyűrűt alkotnak $\mathbb{C}$ -ben.

Ez résztest is: $\frac{1}{a + bi} = \frac{a - bi}{a^2 + b^2}$, és $\frac{a}{a^2 + b^2}, \frac{-b}{a^2 + b^2} \in \mathbb{Q}$.

Általánosítás

Legyen $u \in \mathbb{Q}$ rögzített szám. Az $a + b\sqrt{u}$ alakú számok (ahol $a, b \in \mathbb{Q}$) résztestet alkotnak $\mathbb{C}$ -ben. Jele: $\mathbb{Q}(\sqrt{u})$.

Valóban: Összeadásra, ellentettképzésre zárt, $0 \in \mathbb{Q}(\sqrt{u})$: **HF**.

Ha $a + b\sqrt{u}, c + d\sqrt{u} \in \mathbb{Q}(\sqrt{u})$, akkor

$$(a + b\sqrt{u})(c + d\sqrt{u}) = (ac + bdu) + (ad + bc)\sqrt{u}.$$

Itt $ac + bdu \in B\mathbb{Q}$ és $ad + bc \in \mathbb{Q}$, ezért szorzásra is zárt.

Reciprokképzés: $\frac{1}{a + b\sqrt{u}} = \frac{a - b\sqrt{u}}{a^2 - b^2u}$. Lehet-e $a^2 - b^2u = 0$?

A reciprok $\mathbb{Q}(\sqrt{u})$ -ban van-e.

$a, b, u \in \mathbb{Q}, a + b\sqrt{u} \neq 0$. Előfordulhat-e, hogy $a^2 - b^2u = 0$?

Előfordulhat! Például ha $a = 2, b = 1, u = 4$. De ekkor sincs baj, mert $a + b\sqrt{u} = 4$ reciproka $1/4 \in \mathbb{Q}(\sqrt{4})$.

$a^2 - b^2u = (a + b\sqrt{u})(a - b\sqrt{u})$. Lehet-e $a - b\sqrt{u} = 0$?

Ha $a - b\sqrt{u} = 0$, akkor $b = 0$, vagy $\sqrt{u} = a/b \in \mathbb{Q}$.

Ha $b = 0$, akkor $a + b\sqrt{u} = a \neq 0$, így $a^2 - b^2u$ mégsem 0.

Ha $\sqrt{u} \in \mathbb{Q}$, akkor $a + b\sqrt{u} \in \mathbb{Q}$, ezért $\frac{1}{a + b\sqrt{u}} \in \mathbb{Q}$. □

Ha $\sqrt{u} \notin \mathbb{Q}$, akkor az $a + b\sqrt{u}$ előállítás egyértelmű.

Valóban: $a + b\sqrt{u} = c + d\sqrt{u} \implies a - c = (d - b)\sqrt{u}$.

Ha $b = d$, akkor $a = c$. Ha nem, akkor $\sqrt{u} \in \mathbb{Q}$ lenne.

Bővítés egy szám köbgyökével.

Állítás (3.5.18. Feladat)

Az $a + b\sqrt[3]{2}$ ($a, b \in \mathbb{Q}$) számok *nem* alkotnak részgyűrűt.

Valóban: elég megmutatni, hogy $\sqrt[3]{2} \cdot \sqrt[3]{2} = \sqrt[3]{4}$ nincs benne. Tegyük föl, hogy $a + b\sqrt[3]{2} = \sqrt[3]{4}$, ahol $a, b \in \mathbb{Q}$. Legyen $f(x) = x^2 - bx - a \in \mathbb{Q}[x]$. Ekkor f -nek gyöke a $\sqrt[3]{2}$. De $g(x) = x^3 - 2$ -nek is gyöke a $\sqrt[3]{2}$. Legyen $h \in \mathbb{Q}[x]$ az f és g **kitüntetett közös osztója**. Az euklideszi algoritmus miatt ez ugyanaz $\mathbb{R}$ és $\mathbb{Q}$ fölött. Mivel $x - \sqrt[3]{2}$ közös osztója f -nek és g -nek, ezért osztója h -nak. Vagyis h nem lehet konstans polinom. De $h \mid g(x) = x^3 - 2$, ami a Schönemann–Eisenstein miatt **irreducibilis** $\mathbb{Q}$ fölött. Ez ellentmondás, mert $h \mid f$ miatt h legfeljebb másodfokú. □

A $\sqrt[3]{2}$ -t tartalmazó legszűkebb résztest.

Állítás (vö. 6.1.16. Tétel)

Az $a + b\sqrt[3]{2} + c\sqrt[3]{4}$ ($a, b, c \in \mathbb{Q}$) alakú számok *résztestet* alkotnak $\mathbb{C}$ -ben. Jele: $\mathbb{Q}(\sqrt[3]{2})$.

Bizonyítás

Zárttság összeadásra, kivonásra, szorzásra: HF.

$a + b\sqrt[3]{2} + c\sqrt[3]{4}$ reciproka: legyen $g(x) = a + bx + cx^2 \in \mathbb{Q}[x]$.

Mivel $x^3 - 2$ irreducibilis, $x^3 - 2$ és $g(x)$ relatív prímekek. Ezért van olyan $p, q \in \mathbb{Q}[x]$, hogy $p(x)g(x) + q(x)(x^3 - 2) = 1$. Innen $x \mapsto \sqrt[3]{2}$ helyettesítéssel $p(\sqrt[3]{2})g(\sqrt[3]{2}) = 1$.

Maradékösztás: $p(x) = s(x)(x^3 - 2) + (ux^2 + vx + w)$.

Ekkor $p(\sqrt[3]{2}) = u\sqrt[3]{4} + v\sqrt[3]{2} + w$ (itt $u, v, w \in \mathbb{Q}$). Ezért $a + b\sqrt[3]{2} + c\sqrt[3]{4}$ reciproka $u\sqrt[3]{4} + v\sqrt[3]{2} + w \in \mathbb{Q}(\sqrt[3]{2})$. $\square$

2. Szám minimálpolinomja

Mátrix minimálpolinomja.

Ismétlés

Ha K test, akkor egy $M \in K^{n \times n}$ mátrix m_M *minimálpolinomja* a legalacsonyabb fokú olyan normált, $K[x]$ -beli polinom, amelynek M gyöke. Minden $f \in K[x]$ -re $f(M) = 0 \iff m_M \mid f$. A minimálpolinom egyértelműen meghatározott.

Bizonyítás

Azok az $f \in K[x]$ polinomok, melyeknek M gyöke, *ideált* alkotnak $K[x]$ -ben (HF). Mivel $K[x]$ **euklideszi** gyűrű, ez egy **főideál**. Az egyetlen normált generátoreleme éppen m_M . $\square$

Példa: $\begin{bmatrix} 1 & 0 \\ 0 & 2 \end{bmatrix}$ minimálpolinomja $(x - 1)(x - 2)$.

Szám minimálpolinomja test fölött.

6.1.13. Tétel, 5.10.10. Tétel

Legyen K részteste L -nek (főpélda: $\mathbb{Q} \leq \mathbb{C}$). Egy $\alpha \in L$ elem m_α *minimálpolinomja* K fölött a legalacsonyabb fokú olyan normált, $K[x]$ -beli polinom, amelynek α gyöke. Minden $f \in K[x]$ -re $f(\alpha) = 0 \iff m_\alpha \mid f$. A minimálpolinom egyértelműen meghatározott.

Bizonyítás

Azok az $f \in K[x]$ polinomok, melyeknek α gyöke, *ideált* alkotnak $K[x]$ -ben (HF). (Ez az ideál az „ α behelyettesítése” homomorfizmus magja!) Mivel $K[x]$ **euklideszi** gyűrű, ez egy **főideál**. Az egyetlen normált generátoreleme éppen m_α . $\square$

Algebrai és transzcendens elemek.

Mi történik, ha ez az ideál csak a nullapolinomból áll?

Mátrixoknál ez lehetetlen: beláttuk, hogy mindig van benne legfeljebb n^2 fokú polinom. Sőt, a Cayley-Hamilton tétel miatt M karakterisztikus polinomja is ebben az ideálban van.

6.1.11. Definíció

Az $\alpha \in L$ transzcendens K fölött, ha a szóbanforgó ideál csak a nullapolinomból áll, azaz a nullán kívül nincs olyan $f \in K[x]$, melyre $f(\alpha) = 0$. Különben f algebrai K fölött. Transzcendens elemnél nem beszélünk minimálpolinomról.

Transzcendens szám: $\mathbb{Q}$ fölött transzcendens komplex szám.

Példák: $e, \pi, 2^{\sqrt{3}}$ transzcendens számok. Ezek nehéz tételek!

A minimálpolinom felismerése.

6.1.13. Tétel, 5.10.12. Tétel

Legyen K részteste L -nek és $\alpha \in L$ algebrai. Ekkor az m_α minimálpolinom irreducibilis K fölött.

Megfordítva, ha $f \in K[x]$ normált, irreducibilis, és α gyöke, akkor $f = m_\alpha$.

Bizonyítás

Ha $m_\alpha(x) = g(x)h(x)$, akkor $g(\alpha)h(\alpha) = m_\alpha(\alpha) = 0$. Mivel L nullosztómentes, innen $g(\alpha) = 0$ vagy $h(\alpha) = 0$. Az első esetben $m_\alpha \mid g$, azaz g az m_α egységszerese. Ezért az $m_\alpha = gh$ felbontás triviális. A másik eset hasonló.

Megfordítva: Ha $f(\alpha) = 0$ és f normált, irreducibilis K fölött, akkor $m_\alpha \mid f$ miatt m_α konstans, vagy f egységszerese. De m_α nem konstans, mert $m_\alpha(\alpha) = 0$. Ezért $m_\alpha = f$, mert mindkettő normált. $\square$

Példák minimálpolinomra.

- (1) A 24 minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött $x - 24$, mert ez normált, elsőfokú, és így irreducibilis $\mathbb{Q}$ fölött.
- (2) Az $\sqrt[n]{2}$ minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött $x^n - 2$, ez a Schönemann-Eisenstein miatt irreducibilis $\mathbb{Q}$ fölött.
- (3) A $\sqrt{27}$ minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött $x^2 - 27$. Ez irreducibilis, mert másodfokú, és nincs gyöke $\mathbb{Q}$ -ban.
- (4) A $\sqrt[3]{9}$ minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött $x^3 - 9$. Ez irreducibilis, mert harmadfokú, és nincs gyöke $\mathbb{Q}$ -ban. **Ismétlés:** racionális gyökteszt!
- (5) Tudjuk, hogy $1 + i$ negyedik hatványa -4 . A minimálpolinomja mégsem $x^4 + 4$, hanem $x^2 - 2x + 2$.
- (6) Az n -edik primitív egységgyökök közös minimálpolinomja $\mathbb{Q}$ fölött a $\Phi_n(x)$ (n -edik körosztási polinom).

3. Egyszerű testbővítés

Elem normálalakja.

6.1.16. Tétel

Legyen K részteste L -nek, $\alpha \in L$ algebrai és $n = \text{gr}(m_\alpha)$.

Ekkor az $a_0 + a_1\alpha + \dots + a_{n-1}\alpha^{n-1}$ ($a_0, a_1, \dots, a_{n-1} \in K$) alakú elemek *résztestet* alkotnak L -ben. Jele: $K(\alpha)$. Az $a_0 + a_1\alpha + \dots + a_{n-1}\alpha^{n-1}$ előállítás *egyértelmű*.

Legyen $f(x) = b_0 + b_1x + \dots + b_kx^k \in K[x]$.

Ekkor $f(\alpha) = b_0 + b_1\alpha + \dots + b_k\alpha^k \in K(\alpha)$ az α egy *polinomja*.

Az α minden polinomja benne van $K(\alpha)$ -ban.

Valóban: ha $f \in K[x]$ akkor $f(x) = m_\alpha(x)q(x) + (a_0 + \dots + a_{n-1}x^{n-1})$ (**maradék oszttás**). Innen $f(\alpha) = a_0 + \dots + a_{n-1}\alpha^{n-1} \in K(\alpha)$.

Így $K(\alpha)$ az α (K -beli együtthatós) polinomjainak halmaza.

Elem normálalakja: bizonyítás.

Bizonyítás

Zártág összeadásra, kivonásra: **HF**.

Szorzásra: $K(\alpha)$ az α (K -beli együtthatós) polinomjainak halmaza.

De nyilván $f(\alpha)g(\alpha) = (fg)(\alpha) \in K(\alpha)$.

Reciprokképzésre: Legyen $g \in K(x)$, $g(\alpha) \neq 0$, $\text{gr}(g) \leq n-1$. Mivel m_α irreducibilis és n -edfokú, m_α és g relatív prímelek. Ezért van olyan $p, q \in K[x]$, hogy $pg + qm_\alpha = 1$. Innen $x \mapsto \alpha$ helyettesítéssel $p(\alpha)g(\alpha) = 1$. Így $p(\alpha) \in K(\alpha)$ reciproka $g(\alpha)$ -nak.

Egyértelműség: Tegyük fel, hogy

$$a_0 + a_1\alpha + \dots + a_{n-1}\alpha^{n-1} = b_0 + b_1\alpha + \dots + b_{n-1}\alpha^{n-1}.$$

Legyen $f(x) = (a_0 - b_0) + (a_1 - b_1)x + \dots + (a_{n-1} - b_{n-1})x^{n-1}$. Ekkor $f(\alpha) = 0$, és így $m_\alpha \mid f$. Mivel f legfeljebb $n-1$ -edfokú, csak a nullapolinom lehet. Így $a_j = b_j$ minden j -re. $\square$